

'שם עולם'

ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת (ישעיה נה)

מתורת גדולי ישראל שלא זכו להשאיר אחריהם זרש"ק

פרשת מקץ ה'תשפ"ד

בס"ד גליון 10

ותלה הכל בידי שמים, "אלוקים יענה את שלום פרעה וכו", אבל היה מתגנב בלבו ששתי המלים שאמר לשר המשקים הם שעזרו לו והועילו להוציאו מבית האסורים. בזה היה משיג קצת חסרון בהשגחה ובטחון לפי מדרגתו הגבוהה. ועל כן כשהוא בעצמו הרגיש שזה מכשול, הוא התפלל לה' שישכיח את בקשתו מלבו של שר המשקים, יצא במרידה מוחלטת נגד המחשבה שהצלתו תלויה בהשתדלות של בן אדם, אלא "ארור הגבר אשר יבטח באדם". הוא הבין שזה המכשול הכי גדול. זוהי הרעה הכי גדולה והחסרון הכי חמור בנפשו אם הוא יתלה את מה שקורה לו, בהשתדלות של בן אדם. ולהיפך, הטובה הכי גדולה שעשו לו מן השמים, שהשכיחו את הדברים מלבו של שר המשקים. לא נשאר שום רושם, אצל בעל בטחון כמוהו, למחשבה שההשתדלות יש בה ממשות כלשהיא.

הלימוד הזה הוא חשוב לנו מאד בימים אלו של חנוכה. כידוע ההבדל בין חנוכה לפורים הוא, שבפורים היה הכל בדרך נס, לא מלחמה, שום דבר טבעי. רק צום של שלשה ימים. לא כן בחנוכה, חיילים, מלחמות, "מכבי", הנס מלוכש בלבוש של טבע. ועל זה הגמרא שואלת "מאי חנוכה" ומספרת שם את הנס של פך השמן, שזה העיקר, ימים טובים בהלל ובהודאה. חכמינו ז"ל כל כך פחדו וחששו שמא הדורות הבאים יטעו ויתלו את ההצלה במלחמה ובחיילים, ובדרך טבעית, לא ולא. לא כמו שאנו רואים היום לצערנו בעולם החופשי שעושים ענין גדול מ"מכבי" ומתפעלים כל כך מן הנצחונות במלחמה, עד כי שוכחים את ההשגחה ואת מקור הנסים! אם כן איזה חסד גדול, להעניש יוסף מן השמים, להוסיף לו שתי שנים כדי להוציא ממנו את זו הטעות. איזה חסרון היה נגרם אילו היה מצליח שר המשקים להוציא אותו מיד מבית האסורין? מה שאנו חושבים להצלה, זהו אסון, בכיה לדורות, אבל אחרי ה"עונש", כמה גדול קידוש ה'! שראה כמה סבל בגלל שתי מלים, וכן כל העונשים לאבותינו אברהם ויעקב, איזה חסד ה' ללמד אותנו לדורות ולדורי דורות, שההשתדלות, הבטחון באדם, זהו דבר ארור ולא יצא ממנו שום תועלת להיפך "ברוך הגבר אשר יבטח בה", והיה ה' מבטחו", הלימוד הזה נוגע לנו ולכל כלל ישראל.

דגל המוסר
רבי גרשון ליבמן בן רבי אברהם חיים | כ"ט אדר א' ה'תשנ"ז

ופרעה חלם וכו' (מא א)

הנה המעיין בחלומות פרעה יראה כי בהפרות נזכר והנה שבע פרות אחרות וכו' ותעמודנה אצל הפרות ובשבלים לא כתב כן. ומפני שפרעה שכח זה ולא הזכיר זאת ליוסף ובא יוסף אשר ידע ברוה"ק החלום, ואמר כי כל החלום ד' עושה, ולכך שנה והכפיל להורות כי נכון הדבר וכו' וממהר לעשותו, ועל העמידה שעמדו אצלן מורה על פעולה שפרעה צריך לעשות, כי בתוך ז' שנים הראשונים כבר עמדו השבע השנים אחרות, כי צברו בר ואספו דגן להיות למחיה על שבע שני רעב, וזה נקרא שעמדו שניהן זה אצל זה וזה ועתה ירא פרעה איש חכם וכו', ולכן לא נשנה הדבר הזה בשבלים כי עמדו אצלן, יען זה מפעולות פרעה שהוא צריך לעשות, וע"ז אינו בא הסימן בהשנות פעמים, ויאמר פרעה (שנוכר החלום) הנמצא איש אשר רוח אלקים בו היינו לדעת גם החלום, והבן.

במדרש ודבר שפתים אך למחסור, ע"י שאמר לשר המשקים זכרתי והזכרתי ניתוסף לו שתי שנים, שנאמר ויהי מקץ וכו', כוונתו היתה מספרת לנו דרכי ההנהגה העליונה אשר סבבה בהשגחה

ויהי מקץ שנתיים ימים ופרעה חולם והנה עומד על

היאור (מא א)

בטחון בלי השתדלות

אומר רש"י בסוף פרשת וישב: ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו, מפני שתלה בו יוסף לזכרו, הוזהק להיות אסור שתי שנים, שנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים, ולא בטח על המצרים הקרויים רהב. חז"ל תולים בדיוק את שתי השנים בגלל שתי לשונות של זכירה, כי אם זכרתי אתך... והזכרתי אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה. בגלל ההשתדלות הזו של יוסף, הוארך מעצרו לעוד שנתיים.

נתאר לעצמנו את היסורין בבית הסוהר, וכל שכן בבית סוהר זה של מצרים, "כי שמו אותי בבור", איזה בור! ואילו יסורין! בגוף ובנפש. רואים כאן לכאורה מדת אכזריות גדולה ממנו יתברך כלפי יוסף! בגלל שאמר שתי מלים? לא לוותר? לא לזכור לו את כל צדקותו וכמה עמד בנסיגות! להוסיף לו עוד שנתיים על עשר שנים שכבר עבר! נורא ואיום! למה לא לדון אותו לכף זכות? מה האסון כל כך נורא! נכון אומרים חז"ל שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה, כנאמר "וסביביו נשערה מאד", אבל גם על זה יש לשאול: וכי בשביל שהוא צדיק יפסיד?

כיוצא בו אנו רואים באברהם אבינו בגלל שאמר כמה מלים: "במה אדע כי אירשנה" נענש עונש כל כך חמור: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה כל כך הרבה עינוים וצרות, לכל עם ישראל ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך... וימרו את חייהם בעבודה קשה בגין מכשול של שאלה קטנה מאברהם אבינו?

גם ביעקב אבינו אומרים חז"ל בגלל שאמר לפרעה: ימי שני חיי מעט ורעים, חסרו לו שלשים ושלוש שנה משנות חייו. הרי סך הכל הוא ענה לשאלתו של פרעה. אמנם ידוע ההסבר של הספורנו, שהיה לו ליעקב אבינו להיות שמח ולא להראות צרתו לחוץ, ואז לא היה פרעה שואל. אך חומרה כזו!

נורא ואיום! דקדוק על כל מילה, להחסיר לו שנה! וזה אחרי כל הצרות שעברו עליו: צרת עשו, צרת לבן, צרת דינה, צרת יוסף וכו' והוא עמד בצדקותו. גדול היה סבלו הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה, ותידד שנתי מעלי... וכאן מיד כשאמר כמה מלים של צער, קיבל עונש כזה חמור, בלי שום ויתור. וכל העונשים שאנו רואים באו בעיקר על ביטויים שאינם רצויים או שאין בהם צורך. נורא ואיום, מדוע כל כך חומרא?

אלא, רואים מכאן, שעצם השאלות שאנו שואלים מוכיחים כמה ירדנו, וכמה אנו רחוקים מהרגשה אמיתית בדעתה של תורה. השגתנו כל כך קטנה בדעת התורה הקדושה עד כי אנו לא מבינים, ואנו מלאים קושיות כרימון. אבל באמת, היכן שאנו רואים שזה עונש, לאמתה של תורה זוהי הטובה הכי גדולה. רק לצדיקים גדולים כאבותינו, שהם מבינים את המשמעות האמתית של כל מאורע, הקב"ה עושה טובות כאלה. מה אנחנו חושבים לטוב? אילו שר המשקים היה מיד מספר לפרעה, על יוסף, יוסף היה משתחרר תיכף ומיד. זוהי בעינינו טובה גדולה.

אבל ליוסף הצדיק זוהי רעה נוראה, שאילו היה תיכף משתחרר היה חושב שזה הודות להשתדלותו, והיה מסיק שההשתדלות מועילה, ואולי לכל הפחות קצת. אף על פי שיוסף היה כל כך צדיק

אשר יהיה אצל שר הטבחים, וילמוד דרכי המלכות למען יוכל היות שר ושליט במדינה כזו, אשר היתה מושלת בכיפה וברום מעלת החכמה והשכלה חרטומים וקוסמים, וכאשר ישב בבית האסורים ישב עם סריסים אשר למלך, המשקה והאופה, והיה משרת לפניהם וקבל מהם נימוסי וטכסיסי מלוכת מצרים והנהגתה, אמנם אחרי יצאו שר המשקים והאופה לא היה עוד תועלת משיבתו בבית האסורים, רק היה על ששם בטחונו בהשר, סבבה ההשגחה אשר שכח שר המשקים וכו' ודו"ק.

משך חכמה

רבי מאיר שמחה הכהן בן רבי שמשון קלונימוס קלמן | ד' אלול ה'תרפ"ו

ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלוקים אותן כל

זאת אין חכם ונבון כמוך (מא לט)

לבקש איש נבון וחכם שאמר לא נמצא כמוך (רש"י), ואין מובן מה בא רש"י כאן להשמיענו ומה מוסיף על המקרא המפורש, ואולי י"ל שהיה קשה לרש"י שהרי דרגא של נבון הוא יותר מדרגא של חכם שהנבון מבין דבר מתוך דבר, וא"כ איפכא היה לו לומר אין חכם ונבון כמוך, להקדים חכם ואח"כ נבון, ועל זה תירץ כיון שהמדובר כאן שלא נמצא כמוך, שפיר הקדים נבון שאין נבון כמותו, וגם מדרגה פחותה מנבון שהוא חכם גם כן אין נמצא, וזה הוא שהאריך רש"י לפרש הפסוק.

נ"ב שני חלומות היו לו, נושאים שונים שבלים ופרות, וחרטומי מצרים אמרו פתרון על כל דבר מיוחד, משא"כ יוסף נראה בו סימני החכמה וההבנה שאין מביט על החומר רק על הצורה, שבע הפרות שבע שנים הם ושבע השבלים גם כן שבע שנים הם, חלום אחד הוא, ובזה ניכר החכמה שרק צורת החלום רואה ולא חומר החלום, והא דנכפל כי נכון הדבר מעם האלקים וממהר לעשותו, כי כה מחייב השכל שדבר שרוצים למהר אז מזרזים אותו פעם ושתים, בקצרה החכם והנבון ניכר בזה שהוא אינו מביט על החומר רק על הצורה. אחד שאלני למה היו צריכים לאיש נבון וחכם והרי כל אחד יכול לאסוף תבואה משני השבע לשני הרעב, ונ"ב שאין כאן קושיא הנך רואה מה שעשה יוסף אח"כ העביר את העם לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו (מז, כא) ולזה צריכים חכמה איך להעביר, וכן רק אדמת הכהנים לא קנה גם כן חכמה, וכהנה וכהנה מן הדברים מה שהיו צריכים בזמן של רעב, כי בזמן של רעב השר העיקרי הוא שר הכלכלה.

מליץ יוסף

רבי ראובן מלמד בן רבי משה לייב | כ"ג תשרי התשמ"ז

אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי וגו' (מא מ)

איתא במדרש (בראשית רבה צ"ג) יוסף משלו נתנו לו, פיו שלא נשק לעבירה ועל פיך ישק כל עמי, גופו שלא נגע בעבירה וילבש אותו בגדי שש וכו', ומאמר זה הובא בס' נחל איתן דף ט"ו ע"ג המחובר לספר פרח לבנון ע"ש מה שפירש בו, והקשה הוא ז"ל מאי משלו נתנו לו, ועוד למה לא אמר עין שלא וכו', ע"ש. ואני הוספתי קושיא אחרת למה לא אמר גם כן הלב שהוא חומד לעבירה, מאחר דלבא ועינא תרי סרסורי דעבירה ניהו (במדבר רבה י"ב) ועיין מה שפירש הוא ז"ל.

ונלע"ד ע"פ מ"ש רז"ל (ויקרא רבה כ"ז ב') שבכל המצות איכא טענת מי הקדימי ואשלם (איוב מ"א ג) אבל ביראת ה' לא, כמאמר ז"ל (ברכות ל"ג ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וביוסף כתיב (בראשית מ"ב י"ח) את האלוקים אני ירא.

ובזה יובן המדרש, יוסף משלו נתנו לו, פירוש משלו שאין עליו טענת מי הקדימי, שהרי מיראת שמים עשה ולא שמע אליה, זהו תירוץ קושיא ראשונה.

הקושיא השנייה נ"ל על פי מ"ש רז"ל (סוטה ל"ו ע"ב) ויבא הביתה לעשות מלאכתו (בראשית ל"ט י"א) לעשות צרכיו נכנס, ונדמה לו דיוקנו של אביו ע"כ. משמע שחמד והרהר, ואיך יכול לומר בעל המאמר

לבו שלא חמד וכו', וגם כן אינו יכול לומר עיניו שלא ראות הערוה וכו', לפי שאמרו רז"ל (מדרש אגדה (בוכר) ויקרא ה) שלושה אינם ברשותו של אדם, עינים, אזנים, וחוטם. ומאחר שכן, בודאי שיוסף ע"ה לפעמים יכנס לבית אדוניו פתאום ויראה אותה שלא בכוונה, ולפיכך לא חשיב לה בעל המאמר ודו"ק. (א"ה בפרק פרת חטאת (זבחים ק"ח ע"ב) גרסינו עין שלא רצתה לזון מדבר שאינו שלו תזכה ותאכל כמלא עיניה וכו', ע"ש. והביאו המחבר נר"ו לקמן בפסוק (שה"ש ז' ה') צוארך כמגדל השן ע"ש, ובב"ר פרשת מקץ פרשה צ' מחשבה שלא חשב בעבירה תבוא ותקרא חכמה, וכן הוא שם בפרשת אחרי מות פרק כ"ג ע"ש).

מכתב לחזקיהו

רבי חזקיהו פרץ בן רבי אהרן | ? ה'תק"ע

ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה (מא מו)

נראה לי לפרש דהנה יוסף הצדיק בוודאי ה' מוסיף והולך בכל יום בעבודת הקודש, והיה עולה ומתעלה מדרגא לדרגא. ומה גם באותו הזמן כשהיה בן שלשים שנה שאז האדם בתוקף כוחו כמאמר התנא (אבות ה') בן שלשים לכה. ובהיות האי צדיק יסוד העולם בכוחו וגבורתו הוסיף אומץ והגביר חילים לעבוד את בוראו.

והנה כאשר עמד לפני פרעה היה באפשרותו לקבל הימנו הרבה חכמה ודעת, בהיותו בהיכל המלך מקום מושב החכמים, ואילו למד היה באפשרותו להשתמש בהם גם לעבודת השי"ת. אמנם יוסף הצדיק לא כן עמו, כי לא רצה לקבל מאותו רשע שום דבר, כי מרשעים יצא רשע, ולא יתכן שתצא מהם איזו טובה לכלל ישראל, ולפיכך נמנע ולא קיבל מפרעה מאומה חכמות חיזוניות וכו"ב, וכל מה שלמד ה' מפי המלאך גבריאל.

וזה שרמז הכתוב ויוסף בן שלשים שנה, ובימים ההם האדם בעיקר כוחו ותוקפו, והם מוכשרים ביותר לקבל וללמוד חכמה ודעת ולהשתמש עמהם במקום הצורך לעבודת השי"ת, אעפ"כ לא למד מהם יוסף כלום אלא "בעמדו" לפני פרעה, כלומר הוא נשאר במדרגה עומד לפני פרעה, ולא רצה לקבל הימנו שום דבר, והבן.

כונת הלב

רבי הלל ליכטנשטיין בן רבי ברוך | כ' תמוז ה'תשל"ט

הן כסף אשר מצאנו באמתחתנו השיבנו אליך מארץ מצרים ואיך נגנוב מבית אדונך כסף או זהב (מד ח)

ויש לדקדק שזה הקל וחומר יש עליו פירכא, מה לכסף אשר השיבו לו מארץ מצרים לפי שהיו עשירים ואינם צריכים לכסף של אחרים, תאמר בגביע שהיתה בו סגולה גדולה של הניחוש שהיה מנחש בו.

לכן נלע"ד לפרש והוא דיש לדקדק בתשובתם שהשיבו לאיש על בית יוסף ואמרו לו ואיך נגנוב מבית אדונך כסף או זהב, שהוא אמר להם למה שלמתם רעה תחת טובה הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו, בפירוש אמר להם למה גנבו הגביע, והיה להם להשיב ואיך נגנוב מבית אדונך את הגביע, אלא בחכמה השיבו לו ואמרו לו שאנחנו בני ישראל אסור לנו לנחש ואם כן הגביע לגבי דין אינו נחשב כי אם כמו כסף וזהב, לפי זה לא יש פירכא ונשאר הק"ו חזק.

או יאמר באופן אחר והוא שידוע שאחיו של יוסף חשבו אותו שהוא איש מצרי, שהוא גוי עכו"מ, וידוע שאבידת עכו"מ אסור להחזירה לו, כמ"ש חז"ל שכיחתו ואבידתו מותרת, וכפי זה זו היא כוונת הכתוב הן כסף אשר מצאנו באמתחתנו וכו', רוצה לומר שדנו לו קל וחומר ואמרו לו אפילו הכסף שמצאנו ומן הדין שלנו מותר כמ"ש חז"ל דאבידת עכו"מ מותרת, ואפילו הכי הרי מרצוננו הטוב השיבנו אליך מארץ מצרים, ואם כן איך אתה חושד אותנו דבקום ועשה נגנוב את הגביע שהוא נחשב לנו כסף וזהב דאסור מן הדין לגנוב לגוי וק"ל.

זכור עולם

רבי שלמה מלול בן רבי אהרן | ?

לזרע בר קיימא: חיים שמעון בן לאה, דניאל בן גאולה, כמוס בן פלילה, אלעזר מנחם בן חסיה, לוי בן גאולה. לע"נ: חיים בן יהודה, שמעון ישראל בן מאיר צבי, חנה בת ראובן, דבורה לאה בת ברוך, ר' יששכר בן כמיסה, ר' גד בן זוהרה, אליהו בן הלנה, מרים בת מטילדה. לזיווג הגון: הודיה בת רות.

י"ל ע"י מערכת 'שם עולם' | ניתן להקדיש לע"נ ולזכות בזש"ק בנדרים פלוס תחת השם קרן 'יד לתורה' בקסגוריית עלון 'שם עולם' | להרשמה לרשימת התפוצה ובכל עניין ניתן לפנות במייל cho0533161136@gmail.com ובטלפון 053-3161136